

دانشگاه سیستان و بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

بررسی و مقایسه جنبه‌های توصیف در
مرزبان نامه و کلیدر در مقطع کارشناسی ارشد

استاد راهنما:

دکتر ابوالقاسم رادفر

استاد مشاور:

دکتر محمد امیر مشهدی

تحقیق و نگارش

ملیحه کریمی پناه

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

دیماه ۱۳۸۷

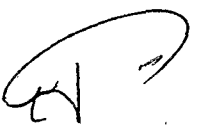

۱۱۴۲۰۹

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان (بررسی و مقایسه جنبه های توصیف در مرزبان نامه و کلیدر) قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد (رشته زبان و ادبیات فارسی) توسط دانشجو (ملیحه کریمی پناه) تحت راهنمایی استاد پایان نامه (تیم استاد یا اساتید راهنما دکتر ابوالقاسم رادفر) تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

(نام و امضاء دانشجو)

این پایان نامه ۴... واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۱۳/۱۱/۸۷... توسط هیئت داوران بررسی و درجه عالی... به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنما: دکتر ابوالقاسم رادفر		۱۳/۱۱/۸۷
استاد مشاور: دکتر محمد امیر مشهدی		۱۳/۱۱/۸۷
داور ۱: دکتر محمد علی زهرازاده		۱۳/۱۱/۸۷
داور ۲: دکتر عبدالعلی اویسی		۱۳/۱۱/۸۷
نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر رضا رضایی		

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب ملیحه کریمی پناه تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

ملیحه کریمی پناه

امضاء

تقدیم به:

همسر مشفقم،

که مایه آرامش دل و آرایش خاطر و آسایش زندگانیم است

معتضدی که ذریعت سلوت من از معظمت وقایع و مشغولیات زندگانی بوده است.

همو که باب مجاملت و مساهلت به روی اهمال‌هایم گشود.

مواسات‌هنبازی چون او باعث آمد تا توسن عزم را به صوب مراقی علّو و اکتساب دانش برانم.

بی‌مؤالفت و معاطفت و مهری وی راه بیرون‌شدی از صعوبات طریق تحقیق و تحصیل نبود.

همو که ترنّم مدارات و عنایات و صمیمیتش را به سمع دل و جان نیوشیده‌ام.

این بضاعت مزجات را وسیلتی ساختم جهت تقدیر و سپاسش.

سپاسگزاری

از استاد فاضل و ارجمندم جناب آقای دکتر ابوالقاسم رادفر که قبول زحمت کرده راهنمایی این رساله را پذیرفته‌اند
تشکر می‌کنم.

همچنین تشکر و سپاسی وافر از استاد مشاور گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر محمد امیرمشهدی دارم.
نیز وظیفه می‌دانم از تمام استادان بزرگوار خود در دوره تحصیلات کارشناسی ارشد بویژه جناب آقای دکتر زهرازاده
سپاسگزار باشم.

ضمناً بر خود فرض می‌دانم از زحمات کتابداران و برخی عزیزان بالخصوص خانم رباب صادقی اسکویی و مزگان عسگری و
افسانه محبوب آفاق تشکر کنم.

چکیده:

در این رساله به طور کلی به بررسی و مقایسه جنبه‌های توصیف در مرزبان‌نامه و کلیدر پرداخته شده است.

این بررسی با توجه به جنبه‌های معنایی و صور بلاغی و ویژگی‌های توصیف صورت گرفته است.

علی‌رغم تفاوت‌های سبکی، زبانی و زمانی مرزبان‌نامه و کلیدر، جنبه‌های توصیفی دو اثر از دیدگاه‌های مختلف زمینه‌های نوآوری فراوانی دارد.

با توجه به نمونه‌های توصیفی دو اثر نشان می‌دهد که هر دو نویسنده برای تصویرسازی - در بیشتر مواقع - از شگردهای توصیفی مشترکی استفاده کرده‌اند و هر دو صاحب اثر از عناصر سازنده توصیف از جمله تشبیه، استعاره، تمثیل، ... در تصویرسازی سود برده‌اند.

هم‌چنین موضوعات مشترک توصیفی وجه تشابه دیگری است که به آن دست یافتیم.

توصیف در کلام آغازین دو کتاب نیز از دیگر وجوه تشابه آن است.

تفاوت‌ها و تمایزهای توصیفی هم اغلب در موضوعات و برخی شگردهای توصیفی دو نوشته دیده می‌شود.

کلید واژه: مرزبان‌نامه، کلیدر، توصیف، مقایسه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱- توصیف
۴	۱-۲- وصف چیست؟
۶	۱-۳- انواع وصف
۷	۱-۴- عناصر سازندهٔ توصیف
۱۰	۱-۵- زاویه دید در توصیف
۱۱	۱-۶- مضامین و درون‌مایه‌های توصیف
۱۵	۱-۷- سیر تاریخی توصیف از ابتدا تا عصر حاضر
۱۵	۱-۱-۱- دوره پیش از اسلام
۱۵	۱-۱-۲- سه قرن اول هجری
۱۶	۱-۱-۳- سدهٔ چهارم و نیمه اول قرن پنجم
۱۸	۱-۱-۴- میانهٔ قرن پنجم تا آغاز قرن هفتم
۱۹	۱-۱-۵- اوایل قرن هفتم تا پایان قرن هشتم هجری
۲۰	۱-۱-۶- آغاز قرن نهم تا اوایل قرن دهم
۲۱	۱-۱-۷- قرن دهم تا قرن دوازدهم هجری
۲۲	۱-۱-۸- قرن سیزدهم و رستاخیز ادبی
۲۳	۱-۱-۹- عصر نوین
۲۵	۱-۸- نتیجه‌گیری
۲۶	فصل دوم: مرزبان‌نامه و واضح آن
۲۷	۱-۲- مرزبان‌نامه و واضح آن

۲۹ مرزبان‌نامه و مترجمان آن	۲-۲
۳۴ مقایسهٔ روضهٔ العقول با مرزبان‌نامه	۳-۲
۳۸ فصل سوم: کلیدر و نویسندهٔ آن	
۳۹ کلیدر و نویسندهٔ آن	۱-۳
۴۰ وجه تسمیه اثر	۲-۳
۴۱ منطقه جغرافیایی کلیدر	۳-۳
۴۱ سال تألیف و انتشار رمان	۴-۳
۴۳ زندگی‌نامهٔ نویسنده رمان کلیدر و دیگر آثار او	۵-۳
۴۸ آثار محمود دولت‌آبادی	۶-۳
۵۲ فصل چهارم: وصف در مرزبان‌نامه	
۵۳ وصف در مرزبان‌نامه	۱-۴
۵۳ تشبیه	۲-۴
۵۵ استعاره	۳-۴
۵۷ تمثیل	۴-۴
۵۸ اسناد مجازی، تشخیص	۵-۴
۵۸ اغراق	۶-۴
۵۹ کنایه	۷-۴
۶۰ توصیف با تتابع صفات	۸-۴
۶۱ خلق تصویر با استفاده از علوم و اطلاعات	۹-۴
۶۴ از زبان دیگران	۱۰-۴
۶۴ تحلیلی بر توصیفات مرزبان‌نامه	۱۱-۴
۷۲ انواع توصیف‌ها در مرزبان‌نامه	
۷۲ آداب و رسوم	۱۲-۴
۷۲ اشخاص	۱۳-۴

۷۸	پدیده‌های طبیعی.....	۱۴-۴
۸۱	پندار و اندیشه.....	۱۵-۴
۸۲	چهره.....	۱۶-۴
۸۴	حالات و احساسات.....	۱۷-۴
۹۱	حیوان.....	۱۸-۴
۹۵	راه پیمودن.....	۱۹-۴
۹۷	رفتار و کنش شخصیت‌ها.....	۲۰-۴
۱۱۲	روزگار و زندگی گذشته اشخاص.....	۲۱-۴
۱۱۳	زمان.....	۲۲-۴
۱۱۷	سخن گفتن.....	۲۳-۴
۱۱۹	شخصیت و منش.....	۲۴-۴
۱۳۰	شیء.....	۲۵-۴
۱۳۱	طبیعت.....	۲۶-۴
۱۳۶	کارورز.....	۲۷-۴
۱۳۹	کتاب.....	۲۸-۴
۱۴۲	لباس و پوشاک.....	۲۹-۴
۱۴۳	ماجرا.....	۳۰-۴
۱۵۸	متفرقه.....	۳۱-۴
۱۶۵	مکان.....	۳۲-۴
۱۷۰	فصل پنجم - وصف در کلیدر.....	
۱۷۱	۱- وصف در کلیدر.....	۱-۵
۱۷۳	۲- از زبان دیگران.....	۲-۵
۱۷۴	۳- از زاویه دید دیگری.....	۳-۵
۱۷۵	۴- کنش کسان داستان.....	۴-۵

۱۷۷ نمایش جدال درونی با خود.....	۵-۵
۱۷۸ تشبیه.....	۶-۵
۱۷۹ تمثیل.....	۷-۵
۱۸۰ استعارهٔ مکنیه.....	۸-۵
۱۸۱ از رهگذر صفت.....	۹-۵
۱۸۲ با استفاده از جزئیات امر.....	۱۰-۵
۱۸۳ تحلیلی بر توصیفات کلیدر.....	۱۱-۵
۱۸۶ انواع توصیف‌ها در کلیدر.....	
۱۸۶ آداب و رسوم.....	۱۲-۵
۱۹۱ اشیاء.....	۱۳-۵
۱۹۵ پدیده‌های طبیعی.....	۱۴-۵
۲۰۲ پندار و تفکر.....	۱۵-۵
۲۰۹ چشم.....	۱۶-۵
۲۱۴ چهره.....	۱۷-۵
۲۲۸ حالات و احساسات.....	۱۸-۵
۲۴۲ حیوان.....	۱۹-۵
۲۵۳ خواب و خفتن.....	۲۰-۵
۲۵۶ خوان و خوراک و خوردن.....	۲۱-۵
۲۶۱ راه پیمودن.....	۲۲-۵
۲۶۴ رفتار.....	۲۳-۵
۲۷۷ زمان.....	۲۴-۵
۲۸۵ زندگی و روزگار گذشته افراد.....	۲۵-۵
۲۸۸ سوار و سواران.....	۲۶-۵
۲۹۵ شخصیت و منش.....	۲۷-۵

۳۱۰ صدا	۲۸-۵
۳۱۳ قامت	۲۹-۵
۳۲۰ کارورز و کار	۳۰-۵
۳۳۰ لباس	۳۱-۵
۳۳۸ ماجرا و حوادث	۳۲-۵
۳۵۸ مکان	۳۳-۵
۳۵۹ مکان‌های عمومی	۳۴-۵
۳۶۵ مکان‌های خصوصی	۳۵-۵
۳۶۹ نگاه	۳۶-۵
۳۷۲ طبیعت	۳۷-۵
۳۷۸ متفرقه	۳۸-۵
۳۷۹ فصل ششم - مقایسه دو اثر و نتیجه‌گیری	
۳۸۱ بهره اول: تشابهات در دو اثر	۱-۶
۳۸۱ اشتراکات دو کتاب	۱-۱-۶
۳۸۴ شگردهای توصیفی مشابه در دو اثر	۲-۱-۶
۳۹۱ تشابه در موضوعات توصیف	۳-۱-۶
۴۲۳ بهره دوم: تفاوت‌ها و تمایزها در دو اثر	۲-۶
۴۲۳ تفاوت در شگردهای توصیفی	۱-۲-۶
۴۲۴ تفاوت‌های توصیفی از نظر کمی	۲-۲-۶
۴۲۴ تفاوت‌های موجود در موضوعات مشابه	۳-۲-۶
۴۳۱ فصل هفتم - واژگان عامیانه کلیدر	
۴۴۲ مراجع	
۴۴۴ فهرست اعلام	
۴۴۴ الف- اشخاص	

ب - کتابها..... ۴۴۶

چکیده انگلیسی..... ۴۵۰

پیشگفتار:

در دوران آرامش نسبی ایران در قرن هفتم هجری، مردی از ورآوی، از خود یادگاری به جای گذاشت که به «بواقیت درر و امثال مالامال» بود؛ و آن را به زبان «حیوانات عجم» نهاد تا نوشداروی تلخ نصایح سرشاری که سراسر کتاب را پوشانده است، بر مذاق خوانندگان ناگوار نیفتد و فرمانروایان خودکامه عصر، صاحب نامان و اربابان سخن، بر خرده‌گیری‌ها و نقادی‌های آشکار نویسنده، مکتدّر خاطر نشوند؛ از این رو، وراوینی با مهارت منشیانه خویش، نثر را چنان به زیورهای بدیعی، آرایه‌ها، آیات، احادیث، اشعار و امثال ادبیات پارسی و تازی آراست که هیچ جباری را بر ضد خود برنینگیزد. سرزمین پرمایه خراسان نیز همچون رسم دیرینه‌اش، بار دیگر ادیبی توانا و مؤلفی دقیقه‌پرداز را از دامن قریه دولت‌آباد بیهق به پیشگاه ادبیات داستانی معاصر هدیه کرد.

این نویسنده توانا با قلم روان و نگاه تیزبین خود بر تاج مرصع ادبیات داستانی معاصر، گوهری گرانقدر افزود و چشم جمال‌پرست ادب دوستان را به درخشش آن روشنی بخشید.

این اثر گرانقدر با درون مایه‌ای فاخر و مضمونی حماسی با ساختی ممتاز و زبانی استوار و متکی بر پیشینه غنی ادبیات پارسی، از بدعت‌های ساختاری و واژگانی درخور توجهی، برخوردار است.

در بادی امر ممکن است نظر خواننده بدین امر معطوف شود که چه تشابه و سختی میان یک کتاب آکنده از اندرز و حکمت با یک رمان سیاسی و اجتماعی می‌تواند بود؟ آن هم با این تفاوت چشمگیر سبکی و زمانی، که آدمی را به چنین مقایسه و تطبیقی برانگیزد. جز این که بگوییم هر دو اثر، منثورند؟

از آنجا که تحقیقی این گونه تاکنون صورت نگرفته بود، هدف را بر ایجاد رغبت و انگیزه امکان چنین پژوهش‌هایی میان محققان و پژوهشگران قرار دادیم.

به دنبال مسأله تحقیق به بررسی جنبه‌های توصیف مرزبان‌نامه و کلیدر پرداختیم و وجوه مشترک و تفاریق یافته‌ها که سؤال اصلی تحقیق است را در بوته مقایسه سنجیدیم.

حاصل شگفت بود.

دو اثر در منتهای تمایز معنایی و موضوعی، بسیار به یکدیگر نزدیک و می‌شود گفت شبیه بودند. هر دو نویسنده در توصیف پدیده‌ها از تعداد زیادی شگردهای توصیفی مشترک استفاده کرده‌اند. موضوعات مشترک توصیفی یکی دیگر از دلایل قرابت این دو اثر با هم بود و توصیف آغازین کلام، دیگر وجه مشترک آن دو بود.

از این رو کار را با خواندن هر دو متن آغاز کردم و بنابر تعریف نقد امپرسیونیستی، آنچه در وهله نخست به ذهنم متبادر شد، یادداشت نمودم. موضوعات توصیفی و روش‌ها و شگردهای وصفی نویسندگان را نوشتم و «گرد سخن مردمان نگشتم که ناگاه طبعم گشاده نشود» (قابوس‌نامه / باب ۳۵). پس از آن که به یقین دانستم که در پی چیستم، به مطالعه کتابهای گرانقدر استادان ادبیات پرداختم و به مدد آنها به نوشته‌هایم جهت بخشیدم. در باب مرزبان‌نامه، اساس را بر مرزبان‌نامه به توضیح دکتر خلیل خطیب رهبر که به سبب توضیحات فراوان و دقیقش از آن بهره‌ها برده‌ام و در باب کلیدر، مجلد نخستین کتاب را (جلد اول و دوم) بر چاپ اول و بقیه جلد‌ها را بر چاپ ششم بنا گذاشتم.

فصل اول رساله، کلیاتی درباب توصیف با موضوعات فرعی در ارتباط با این بحث و فصل دوم شامل کلیاتی راجع به مرزبان‌نامه و نویسنده و مترجمان آن و مقایسه‌ای اجمالی این اثر با روضة‌العقول است.

در بخش بعدی کلیاتی راجع به کلیدر و نویسنده آن و آثار دیگر مؤلف آورده شده است.

در بخش چهارم رساله به طور کلی به بحث وصف در مرزبان‌نامه پرداخته شده است و با آوردن شواهد به بررسی و تحلیل نمونه‌ها پرداخته‌ایم و در قسمت بعدی با آوردن نمونه‌های توصیفی در مرزبان‌نامه و تحلیلی کلی درباب موضوع مورد وصف دست یازیدیم.

در بخش پنجم رساله نیز به طور کلی به بحث توصیف در کلیدر پرداخته شد و همانند مرزبان‌نامه با آوردن شواهدی به تحلیل نمونه‌ها پرداخته‌ایم و در بخش بعدی و پس از تحلیل کلی هر موضوع وصفی، با آوردن نمونه‌هایی - نه چندان اندک - از رمان بخش توصیف آن را پایان داده‌ایم.

در بخش ششم رساله مقایسه و مطابقه‌ای میان توصیفات دو اثر در دو بهره شباهت‌ها و تفاریق و تمایزها پرداخته‌ایم که خود از موضوعات فرعی زیادی تشکیل شده است.

در اغلب نمونه‌های توصیفی مرزبان‌نامه اشعار و عباراتی عربی برای تأکید و متمیم توصیف موضوع وجود داشت که به ترجمه آنها نیز پرداختیم.

در پایان رساله نیز سعی شده از لغات و اصطلاحات عامیانه موجود در کلیدر - که در متن نمونه‌های آورده شده با علامت * مشخص شده است - واژه‌نامه‌ای تنظیم شود.

نمونه‌های توصیفی هر دو کتاب به ترتیب حروف الفبا و صفحه و جلد آمده است.

هر دو کتاب لازم بود که از نظر رسم‌الخط و ویرایش جدید اصلاحاتی در آن صورت گیرد که آن هم با مدد و راهنمایی استاد گرامی راهنما سعی شد تا حدی صورت گیرد.

تکرارهایی که در پاره‌ای موارد در زمینه تحلیل‌ها و احیاناً نمونه‌ها دیده می‌شود ناشی از ضرورت ایجاب و لزوم کار بوده است.

فصل اول

کلیات

توصیف

یکی از اغراض شعری که در نثر راه یافته است، کاربرد معانی وصفی است. وصف نه تنها یکی از مهم‌ترین موضوعات ادبی، بلکه از نظر توسعه و اشمالی که بر بیشتر فنون سخن دارد مهم‌ترین و پراچ‌ترین فن سخنوری به شمار می‌رود.

توصیف آیات و عناصر و زیبایی‌های جهان وجود و شرح وقایع و مناظر دلکش و سهمگین از ویژگی‌های فطری و غریزی بشر است و شاید یکی از تفاوت‌های آشکار میان انسان اشرف مخلوقات و سایر جنندگان ذی‌حیات همین باشد که آنچه از خاطر انسان گذشته و هر آنچه را دیده یا احساس کرده در یاد خود نگه می‌دارد تا آن را برای دیگران هم شرح دهد و در وصف شادمانی و طرب هم نیمی از آن چه که دل او را به مسرت و نشاط انداخته به دیگران می‌بخشد و آنان را در این شادی و لذت با خود شریک و هم کاسه می‌کند.

از طرف دیگر بشر از هر طبقه و زی و هر سن و سال که باشد با توصیف و نقل وقایع آشنا است و ذوق و استعداد خویش را برای تجسم آنچه که می‌خواهد در برابر دیدگان باطن آنان که علاقه‌مند به شنیدن سرگذشت یا توصیف وی هستند، به کار می‌بندد و از همین جهت تصویری که از بیان افراد در ذهن دیگران ترسیم می‌شود به تفاوت نیروی مشاهده و بیان و لطف تعبیرات گوینده تاریک و روشن می‌گردد. از این رو گاهی وقایع در اثر قدرت گفتار دوباره جان می‌گیرند.

این وصف‌ها گاه ساده و بی‌پیرایه‌اند و گاه در حد اعتدال و گاه وصف از سیر طبیعی خود دور و چنان با صناعات شعری آمیخته می‌شود که اگر وزن را به حساب نیاوریم تشخیص آن از شعر دشوار می‌گردد.

روح شرقی و به خصوص ایرانی با اغراق و مبالغه - که از ارکان مسلم توصیف به شمار می‌رود - در هر امری سازگاری دارد، از مبالغه لذت می‌برد و اغراقات غریب برای او معنی دارد. مثلاً اگر لحظه‌ای در انتظار به سر می‌برد می‌گوید: عمرم به انتظار گذشت و یا چشم به راهی مرا کشت و یا اگر کمی از اندوه رنج ببرد می‌گوید: از غصه هلاک شدم و یا اگر بخواهد زیبایی کسی را وصف کند می‌گوید: مثل ماه و یا پنجه خورشید است.

اینها نمونه‌هایی از آنچه هر روز می‌گوییم و می‌شنویم است. وقتی محاوره عمومی این طور باشد دیگر از ادبیات که مظهر کمال ذوق و سلیقه یک قوم است چه انتظاری می‌توان داشت.

همان طور که اشاره شد و بر همگان نیز واضح و مبرهن است، یکی از مقولات مشترک میان نظم و نثر مقوله توصیف است. سخنوران در توصیف پدیده‌ها از آرایه‌ها یا صنایع و ابزارهای مختص شعری در بیان خود سود می‌برند و کلام خود را با هدف گیرایی و جذابیت، مزین و مرصع به انواع صناعات و لطیفه‌های لفظی و معنوی می‌کنند تا سخنی

دلنشین و زیبا از خود به یادگار گذارند و با خلق توصیفات بی‌مانند و تصویرسازی‌های فراوان ملال و کسالت احتمالی ناشی از خواندن سطور یکنواخت و بیرنگ نوشته‌های خود را که بر خاطر خوانندگان نشست است، بزدایند. حال با این مقدمهٔ اجمالی به تعریف این موضوع ادبی می‌پردازیم.

وصف چیست؟

آن چه فرهنگ‌نویسان دربارهٔ وصف در فرهنگ‌ها نوشته‌اند، آن را با عنوان *image* یا *imagery* ثبت کرده و به تعریف و توضیح آن پرداخته‌اند. ما در این جا به نمونه‌هایی از این تعاریف می‌پردازیم:

کادن در ذیل تصویرگری، خیال *imagery* چنین نوشته است:

هماندسازی، تصویر و تصویرگری معانی مصداقی و ضمنی فراوان دارد. تصویرگری به طور کلی استفاده از زبان است در بازنمایی اشیاء، اعمال، احساسات، افکار، تصورات، حالات روحی و هر تجربه‌ی حسی و فراحسی. (فرهنگ توصیفی ادبیات و نقد، ذیل: تصویرگری).

وصف در لغت به معنی صفت کردن و ستودن چیزی، شرح کردن و تفسیر کردن است. در اصطلاح منطقی مفهوم موضوع و حقیقت موضوع است که عنوان موضوع نیز نامیده می‌شود و آن عین موضوع است یا جزء موضوع و یا خارج از موضوع است مانند «هر انسان حیوانی است» که حقیقت انسان عین ماهیت افراد آن است و یا «هر حیوانی حساس است» که جزء موضوع است و یا «هر رونده حیوان است» که مفهومی خارج از ماهیت آن است (لغت‌نامه/ذیل: وصف).

در ذیل واژهٔ توصیف در فرهنگ فارسی چنین نوشته شده است:

۱. وصف کردن، صفات و خصایص چیزی را بیان کردن ۲. ستودن، ستایش کردن ۳. وصف شرح (فرهنگ فارسی، ذیل: توصیف).

میرصادقی در کتاب خود وصف را با عنوان تصویر خیال *image imagery* چنین تعریف کرده است:

تصویر خیال یا ایماژ صورت ذهنی است که هنرمند (نویسنده، شاعر و ...) با یاری کلمات از برداشت‌های عاطفی و ادراکی خود از طبیعت و اشیای دور و بر خود به دست می‌دهد تا از طریق انواع آن و تشبیه، استعاره، تمثیل، نماد و مانند آن‌ها، تجربیات و مشاهده‌های خود را به ذهن خواننده یا شنونده انتقال بدهد، مثلاً وقتی در رمان کوتاه بوف کور اثر صادق هدایت می‌خوانیم «در زندگی زخم‌هایی هست که مثل خوره روح را آهسته در انزوا می‌خورد و می‌تراشد» هدایت، زخم‌ها را به صورت استعاره‌ای برای درد و رنج آورده است تا تجربهٔ عاطفی و ادراکی راوی داستان را از واقعیت‌های زندگی به صورت عینی و مجسم با کمک کلمات به نمایش بگذارد. (واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی / ۶۴).

آندره برتون (Andre Breton) تصویر را این گونه تعریف کرده است:

از رو در رو قرار گرفتن دو امر (دو کلمه، دو جمله، دو حالت و ...) هرگاه امر سومی حادث شود آن را تصویر می‌نامیم. (تصاویر زمانی در رمان جای خالی سلوچ، پایان‌نامه / ۲۴).

از نظر زین‌العابدین مؤتمن وصف چنین است: